

320 AASTAT TARTU ÜLIKOOLI ASUMISEST PÄRNUSSE (1699–1710)

Tartu ülikooli kolimine Pärnusse toimus 1699. aasta augustis ja pidulik Academia Gustavo-Carolina avaaktus peeti uues kohas 28. augustil. See kolimine ei toimunud juhuslikult ning kolimise asjaolusid võib lugeda nii ülikooli senati protokollidest kui spetsiaalselt Pärnu inauguratsiooniaktusega seotud tükistest. Avaaktust kirjeldav raamat anti välja hoolika kaalumise ja ettevalmistustöö tulemusena Pärnu Akadeemias mõned aastad pärast pidulikku avaaktust. Sellesse trükisesse on koondatud kantsler Erik Dahlbergi lühike kõne, seejärel rektor ja ajalooprofessor Sveno Cameeni vastus sellele, millele järgnes tema poolt peetud kõne auditooriumile. Trükis annab ülevaate ka sellest, kuidas siirduti protsessioonis äkitselt pilve tagant välja tulnud päikese paistel, oboehelide ja rahva hõiskamise saatel kirikusse ja kuidas seal kreeka ja idakeelte professor Daniel Ebehard pidas kantslist teemakohase jutluse. On teada, et selle inauguratsiooni tähistava raamatukese väljaandmisel sooviti kindlasti publitseerida ka jutlus, aga paraku ei õnnestunud jutluse teksti asjaosalistel hankida ja nii jäi see trükisest välja. Kirikust siirdus protsessioon linna suurte pronksist kaitsekahurite saluudi saatel krahvi majja, kus peeti suurejooneline pidusöök. Raamatukeses on sees ka järgmisel ja ülejärgmisel päeval peetud kõned, vastavalt teoloogiaprofessor Gabriel Skragge ja teoreetilise filosoofia professor Daniel Sacroviuse poolt. Kuna Pärnusse kolimise asjaolusid on Helmut Piirimäe mitmel pool juba käsitletud ning Sveno Cameeni kõne on samuti koos Kristi Viidingu kommentaaridega juba publitseeritud,¹ siis olen alljärgnevat märkused teinud tuginedes nende teoste ja lisaks veel Sveno Cameeni disputatsioonile reisimisest ja Gabriel Skragge kõnele, mida on mõnevõrra vähem käsitletud.

Akadeemiline kolimine oli sellel ajal tavaline nähtus, sageli reisidid õpetlased ühest ülikoolist teise ning tööpoolest polnud harv ka tervete akadeemiate kolimine. Seda eelkõige sõdade, aga ka religioosste ja poliitiliste olukordade sunnil. Akadeemilisele rändele pühendati disputatsioone ja kõnesid paljudes ülikoolides ning arenes välja omaette žanr – apodeemiline kirjandus, mis käsitles reisimist, selle ohte ja kasulikkust.² Vaadeldes Tartu ülikooli kolimist Pärnusse, siis hakkab silma, et seda käsitleti samuti selle žanri mõistete abil. Kõnekuusti professor Michael Dau pühendas kolimisele akadeemilise hüvastijätukõne „Teadmiste rändest“ (*De migratione literarum*), mis paraku ei ole (teadaolevalt) säilinud ja akadeemiliste avapidustuste raames peeti Pärnus ka disputatsioon „Arukas reisija, lühidalt visandatud“ (*Prudens peregrinator, breviter delineatus*). Disputatsiooni esimene tees algab sõnadega „see inimene ei juhtu kunagi

---

¹ *Academia Gustavo-Carolina inauguratsiooniaktus, mis peeti Pärnus 28. augustikuu päeval 1699. aastal*, kommenteerinud Kristi Viiding ja Helmut Piirimäe, tõlkinud Kristi Viiding (Pärnu: Tartu Ülikool, 1999); Helmut Piirimäe, *Ülikoolilinn Pärnu = Pärnu – the university town* (Tartu: Tartu Ülikool, 1999), samuti ka Georg von Rauch, *Die Universität Dorpat und das Eindringen der frühen Aufklärung in Livland, 1690–1710*, Schriftenreihe Schweden und Nordeuropa, H. 5 (Essen: Essener Verlagsanstalt, 1943).

² Vt Kristi Viiding, „Arukast reisimisest. Kolm reisimetoodilist traktaati 17. sajandi Eesti kirjanduses,“ *Läänemere provintside arenguperspektiivid Rootsi suurriigis 16./17. sajandil*, 2, toim Enn Küng (Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2006), 7–49.

millegi imelise peale, kes kogu aeg sedasama põldu künnab, ühtsami niitu kastab ja niidab“. See lause võib käia nii kulunud teemade käsitlemise, kui ka ühes kohas õppimise kohta. Suurele osale professoritest oli kolimine Pärnusse kannatamatult oodatud sündmus ja loodeti, et alles nüüd saab akadeemia korralikult arenema hakata.

Akadeemia kolimisele pühendatud sõnavõttudes tuleb selgelt välja, et Tartu ülikooli Pärnusse viimine ei kerkinud esimesena üles mitte 17. sajandi lõpus, vaid selle üle oli arutatud juba peaaegu ülikooli rajamisest alates. Kõigist tekstidest paistab silma ka asjaolu, et 1656–1658 toimunud Vene-Rootsi sõda mõjus ülikoolile Tartus laastavalt. Professorid ja üliõpilased põgenesid pärast Tartu vallutamist Vene vägede poolt 1656. aastal Tallinna, kuid seal ei õnnestunud akadeemia tegevust kuigivõrd jätkata ja mõne aasta möödudes hääbus akadeemia täiesti. Tartu linn jäi aga pärast sõda väga viletsasse olukorda, akadeemia hoone oli hävinenud, majad lagunenud. Oli üldse küsimärgi all, kas on mõtet ülikooli uuesti Tartus taasavada ning Pärnu kandidatuur oli juba siis väga tõsiselt arutusel. Tartu raad ja bürgermeistrid tegutsesid aga aktiivselt selle nimel, et ülikool jääks ikkagi Tartusse, sest linn sai aru, et ülikool toob piirkonnale kasu ja ka kodanikkond soovis, et ülikool peaks olema Tartus. Lõpuks ja suuresti põhjusel, et ülikool oli enne seal olnud, akadeemia taasavati siiski 1690. aastal Tartus. Ometigi juba „kohe“ – nagu ütleb Gabriel Skragge – hakati arutama küsimust, et kas poleks mõttekam kolida ülikool Pärnusse, millel on parem ühendus Rootsiaga ja mis asub ka Vene piirist kaugemal. Just viimane argument oli oluline, et ülikool pöördus kuninga poole ja esitati selgitus, et tänu ebasoodsale positsioonile ei soovi osad inimesed üldse Tartusse kohalegi tulla ning selle tõttu kiratseb ülikooli tegevus. Samuti oli ei soovinud Tallinna ja Riia päritolu tudengid Tartusse õppima tulla ning eelistasid õppeasutusi Saksamaal. Põhjuseks sellele võis olla siiski ka asjaolu, et enamuse professoritest olid ülikoolis rootslased ja kohalik saksa rüütelkond kaebas ägedalt rootsistamise poliitika vastu, mille tagajärjel oli neil tunne „et kümne aasta pärast ei ole siin enam ainustki sakslast alles“. Niisiis ebasoodne asukoht Vene piiri lähedal ei olnud ainukeseks põhjuseks, mis ülikool 1690ndatel ei hakanud tegutsema sellise hooga nagu 1630ndatel. Seda ilmsetab ka ülikoolis kaitstud disputatsioonide arv, mis 1690ndtel on oluliselt väiksem kui varasemal perioodil.

Skragge väidab oma akadeemia avaaktuse kõnes, et otsus Pärnusse kolimiseks tehtigi varakult ära, kuid Karl XI surma tõttu ei jõutud seda ellu viima hakata ja alles järgmise kuninga Karl XII ajal ning Erik Dahlbergi juhatamisel sai mõte teoks. Tõepoolest olid juba 1697. aasa sügiseks plaanid tehtud, et ülikool Pärnusse kolida. Pärnus oli selleks puhuks korda seatud vana kindlustushoone ja vastavalt Dahlbergi korraldusele pidi sinna ehitatama ka kellatorn, sest ülikoolil oli tingimata vaja täpsemat ajaarvamise pidamist kui kirikukellade järgi. Sealjuures soovisid professorid, et Pärnus oleks olemas ka eraldi saal anatoomiliseks õppeks, observatoorium, matemaatiline peegel ja botaanikaaed. Tartus ei olnud õnnestunud hoolimata soovidest botaanikaaeda luua, sest kõik selleks välja pakutud kohad olid kas liiga kaugel, või võimatud selle tõttu, et segasid sõjaväge Tartu fortifikatsioonidele ligipääsemisel. Oluliseks pidasid professorid ka Pärnu uude ülikoolihoonesse korraliku sissepääsu loomist, mis lisaks pidulikkust ja väärikust. Väärikus ja pidulikkus olid selle aja ühiskonnas olulised ning professoritele tuli seega kindlasti ebameeldiva üllatusena, et kuningas andis teada, et ülikooli avamine Pärnus tuleb teha ilma suuremate tseremooniatega, sest tegemist ei ole õieti uue ülikooli

avamisega vaid olemasoleva üleviimisega ühest kohast teise. Tõepoolest säilitas ülikool Pärnus alguses isegi oma nime (*Academia Gustavo-Carolina*) ja alles mõne aja pärast ilmus kasutusse uus nimetus *Academia Pernaviensis*. Selle nime all aga oli võimalik ülikooli tegevust jätkata vaid 1710 aastani – alanud Põhjasõja tõttu oli ülikooli olukord Pärnus veel halvem kui Tartus. Teoloogiaprofessor Ingemund Brömsi kirjutab 1705. aastal, et Pärnus oli sel ajal vaid 7 üliõpilast, üks vähem kui professoreid, linn oli räpane ja „hunddyr“³. On siiski tähelepanuväärne, et hoolimata sõjast ja majanduslikust kitsikusest jätkas ülikool tegevust, õppejõududele maksti palka, ülikools kaitsti disputatsioone, peeti kõnesid, üliõpilased promoveerusid ja toimusid akadeemilised vaidlused.

Tartus, august-september 2019

Meelis Friedenthal

Tartu Ülikooli raamatukogu vanemteadur

---

³ Seda sõna võib tõlkida eesti keelde kui „sigakallis“. Tänan Kristiina Savinit tõlkimisalase konsultatsiooni eest.